

Barn og unge med funksjonsnedsettelse og foresatte sine erfaringer med aktivitetshjelpemidler i sin hverdag

Children and Young People with Disabilities and Parents' Experiences with Adaptive Equipment in their Everyday Lives

Svein Bergem

Aktivitetskonsulent, ph.d., Nasjonal kompetansetjeneste for barn og unge med funksjonsnedsettelse, Nord universitet og Trøndelag Idrettskrets / Paraidrettssenteret i Trøndelag

svein@paraidrettssenteret.no

Eva K. Robertson

Professor, Fakultet for sykepleie og helsevitenskap, Nord universitet

eva.robertson@nord.no

Sammendrag

Artikkelen belyser barn og unge med funksjonsnedsettelse og foresatte sine erfaringer med aktivitetshjelpemidler i sin hverdag.

Det er en kvalitativ studie, inspirert av en filosofisk fenomenologisk grunntenkning, med ni barn/unge og 10 foresatte, fordelt på 11 individuelle intervjuer/samtaler, tre parintervjuer og tre observasjoner.

Deltakerne i studien erfarte at aktivitetshjelpemidler fremmer bevegelsesglede. Det forutsetter at aktivitetshjelpemidlene er tilgjengelige, og at de er teknisk og fysisk optimalt tilpasset til den enkelte for å fungere, også for foresatte og ledsagere. I tillegg må de være estetisk tiltalende for å være relasjonsskapende og fremme deltakelse i sosiale fellesskap og familierelaterte aktiviteter. Eldre barn/unge og foresatte fortalte også om utfordrende erfaringer forbundet med søknader og tjenesteytere i kommunen og hjelpemiddelsystemet.

Ut fra funnene stiller vi spørsmål om hvordan barn/unge og foresattes erfaringer, kroppslige opplevelser og kunnskap på området aktivitetshjelpemidler blir anerkjent og støttet i hjelpemiddelsystemet og av aktører/tjenesteytere.

Det handler om likeverd og deltakelse på lik linje med andre i sosiale fellesskap og fritidsaktiviteter.

Nøkkelord

optimale aktivitetshjelpemidler, bevegelsesglede, deltakelse, hverdagerfaringer

Abstract

The article highlights children and young people with disabilities and parents' experiences with adaptive equipment in their everyday lives.

It is a qualitative study inspired by a philosophical phenomenological basic thinking with nine children/young people and 10 parents, with a total of 11 individual interviews/conversations, three couple interviews and three observations.

The children, young people and parents who participated in the study experienced that adaptive equipment promotes the joy of movement.

This presupposes that adaptive equipment is available and is technically and physically optimally adapted to the individual in order to function, also for parents and companions. In addition, they must be aesthetically attractive in order to promote relationships in social networks and in family-related activities. Older children/young people and parents also experienced challenges associated with applications and service providers in the municipality and the system for assistive technology.

Based on the findings, we ask questions about how children/young people and parents' experiences, bodily experiences and knowledge in the area of adaptive equipment are recognised and supported in the system for assistive technology and by other actors/service providers.

It is about equality and participation on equal terms with others in social communities and leisure activities.

Keywords

Optimised adaptive equipment, joy of movement, participation, experiences in everyday life

Innledning

Den foreliggende studien beskriver barn og unge med funksjonsnedsettelse og foresatte sine erfaringer med aktivitetshjelpemidler (AKTHM) i sin hverdag i Norge. Forskning viser at det er mangel på studier, spesielt kvalitative, som omhandler barn og unge sine erfaringer med AKTHM (Gjessing et al., 2017; Huang et al., 2009; Kurtze & Hem, 2009; Ravneberg & Söderström, 2017). Bruk av AKTHM fremmer barn og unge med funksjonsnedsettelse deltagelse i fritidsaktiviteter som ellers er utilgjengelig for dem (Gjessing et al., 2017; Huang et al., 2009; Kurtze & Hem, 2009; Ravneberg & Söderström, 2017). Blant ulike aktører/tjenesteytere er det forskjellig forståelse av hva AKTHM skal være (Bergem & Robertson, 2020). *Aktivitetshjelpemidler* er hjelpende teknologi som kan muliggjøre mobilitet, selvstendighet, deltagelse, livskvalitet og fysisk og kulturell aktivitet (NOU 2011: 17) på ulike arenaer i hverdagen for barn og unge med funksjonsnedsettelse. Eksempler på AKTHM er spesialsykler og utstyr til sittende alpint.

I NOU 2010: 5 *Aktiv deltagelse, likeverd, inkludering. Et helhetlig hjelpemiddeltilbud* vises det til at tilpasning av aktivitetshjelpemidler spiller en stadig viktigere rolle for at personer med funksjonsnedsettelse skal oppnå aktivitet som står i takt med samfunnsutviklingen, nye aktivitetstrender og teknologisk utvikling. En kunnskapsoversikt viser at både kvalitative og kvantitative parametere i forskningen indikerer at barn og unge med funksjonsnedsettelse deltar mindre i sosiale og kulturelle fellesskap enn deres jevnaldrende (Kissow & Klasson, 2018). Det gjelder særlig på fritidsarenaen, som har fått stadig større betydning for sosial deltagelse og inkludering (Bliksvær, 2010; Nyquist, 2012; Sæbu, 2011). Men til tross for denne utviklingen er forskjellen i deltagelse mellom personer med og uten funksjonsnedsettelse størst for tradisjonelle aktiviteter som ski/snowboard i alpinanlegg, ski i skog og mark og sykkelturner (Bliksvær, 2010).

Wendelborg (2010) viser at barn med funksjonsnedsettelse allerede rundt 10 årsalderen opplever at tilgangen til og bruken av sosiale arenaer samt samvær med jevnaldrende endrer seg. I aldersgruppen 14–16 år oppgir hele 60 % at de føler at de ikke har samme muligheter til å delta i fritidsaktiviteter som andre ungdommer. Det vil si begrenset tilgang til de arenaene som jevnaldrende oppfatter som viktig å være sosialisert på (Wendelborg, 2010). Ifølge King et al. (2003) er deltagelse i aktiviteter og fellesskap den konteksten hvor mennesker utvikler ferdigheter og kompetanse, og danner relasjoner og vennskap.

Våre tidlige erfaringer med bevegelser blir inkorporert i våre kropp og kan derfor sees som vårt morsmål (Sheets-Johnstone, 2016). Som nyfødte er livene våre sterkt fokusert på innsiden, ikke i motsetning til ytre, men som den opplevde kjernen for å lære kroppen og å lære å bevege seg. Når vi vokser, trekker innsiden seg tilbake, og som voksen «mister» vi lett

kontakten med våre bevegelser, men de er der når vi retter vår oppmerksomhet mot dem (Sheets-Johnstone, 2014). For barn med medfødte funksjonsnedsettelse og vansker med kroppsbevegelser kan mulighetene for å utvikle sine bevegelser og få bekreftelse bli utfordret. AKTHM kan derfor sees som en avgjørende mulighet for å oppdage sin egen kropp og utforske sine bevegelser.

Hensikten med studien er å utdype og beskrive hvordan barn og unge med funksjonsnedsettelse¹ og foresatte erfarer aktivitetshjelpemidler for å fremme deltakelse i hverdagen.

Metode

Dette er en deskriptiv kvalitativ studie som er inspirert av en filosofisk fenomenologisk-hermeneutisk grunntenkning. Studien utgår fra barn og unge med funksjonsnedsettelse og foresatte sine hverdagslivs erfaringer med AKTHM som uttrykkes i kropps- og dagligspråk. Martinsen (1991) hevder at erfaringers mangfold er knyttet til situasjoner. Forskeren må strebe etter å se og åpne opp for situasjonene som viser seg i erfaringene – de typiske trekkene og det enestående på en gang. Det å skrive frem «å sette ord på» sanseintrykk er i tillegg en utfordring som krever oppmerksomhet, da fenomenene alltid er større enn våre begreper om dem (Kjær, 2012; Martinsen, 1991).

Rekruttering og informert samtykke

Førstegangskontakt med barn/unge og foresatte ble opprettet via NAV hjelpemiddelsentra-ler, Beitostølen Helsesportsenter, Valnesfjord Helsesportsenter og Norges Idrettsforbund sine fagkonsulenter. De formidlet informasjonsskriv og samtykkeerklæring til barn/unge og foresatte.

Kriterier for deltakelse i studien: 1) barn og unge til og med 30 år², 2) ha/benytte aktivitetshjelpemidler som var utlånt fra NAV Hjelpemiddelsentral og 3) barn/unge og foresatte som ønsket å formidle opplevelser og erfaringer med aktivitetshjelpemidler. De som var interessert i å delta, kunne registrere seg via en lenke på internett eller sende samtykke og kontaktinformasjon per post til førsteforfatteren av studien. Til sammen var det 26 barn/unge og foresatte som stilte seg positive til å delta.

Uvalg

I studien ble 11 barn/unge i alderen 9–29 år invitert til å delta. Blant deltakerne er gutter og jenter fra forskjellige landsdeler med en viss spredning i alder og med både medfødte og/eller ervervede funksjonsnedsettelse representert. Deltakerne som meldte seg, hadde ulike typer sykler, utstyr for sittende alpint, kjelker for El-innebandy og spesialvogner eller rullestoler for bestemte aktiviteter. Hvilken funksjonsnedsettelse, diagnose og funksjon den enkelte hadde, har vært underordnet i studien.

To av de 11 inviterte valgte av ulike årsaker å trekke seg fra å delta. Av de ni gjenstående var det sju som selv deltok i intervju, mens for de to siste barna/unge var det kun de foresatte som ble intervjuet. Tre av deltakerne ble også observert i ulike fritidsaktiviteter. Bortsett fra foresatte til de to eldste ble foresatte til alle barna / de unge intervjuet. Totalt ble 10 foresatte intervjuet (fire individuelle intervjuer og tre parintervjuer). Tabell 1 viser oversikt over deltakerne som inngår i studien.

1. I artikkelen også omtalt som brukere, i betydningen at de er brukere av aktivitetshjelpemidler.

2. Dette er hovedmålgruppen til Nasjonal kompetansetjeneste for barn og unge med funksjonsnedsettelse, hvor førsteforfatteren var ansatt da undersøkelsen ble gjennomført.

Tabell 1. Oversikt over inkluderte deltakere.

Kjønn	Jente	Gutt	
	5	4	
Aldersgruppe*	9–13 år (barneskole)	13–18 år (ungdomsskole og videregående skole)	> 18 år
Antall barn/unge i aldersgruppene	3	3	3
Foresatte (mor/far) (totalt)	10: 4 individuelle intervjuer og 3 parintervjuer		
Kommunestørrelse (antall innbyggere)**	< 5000	5000–20000	> 20000
	1	1	7
Landsdel	Nord	Midt	Øst
	2	2	5

* For å ivareta deltakernes anonymitet er alderskategoriene delt inn etter det norske skolesystemet (ingen < 9 år deltok) og over 18 år.

** I studien har vi valgt å følge SSBs inndeling i kommunegrupper: <https://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/gruppering-av-kommuner-etter-folkemengde-og-okonomiske-rammebetingelser-2013>

Gjennomføring av intervju

Totalt inngår det 14 intervjuer i artikkelen. Intervjuene, med unntak av fire, ble gjennomført i deltakernes lokalmiljø (hjem, skole eller arena for fritidsaktivitet). Av de fire som ikke ble gjennomført i deltakernes lokalmiljø, ble ett gjennomført som telefonintervju og tre under et opphold ved Valnesfjord Helseportssenter. Intervjuene ble gjennomført, tatt opp på bånd og transkribert av førsteforfatteren. Intervjuene varte fra 20 minutter med de yngste barna og opp til en og en halv time med de eldre barna og foresatte. Det ble totalt 187 sider med transkribert materiale.

Med barna / de unge ble intervjuene gjennomført som individuelle intervju/samtale. Intervjuene med foresatte var individuelle intervjuer og/eller parintervjuer. I tillegg har to foresatte deltatt som støtte i to intervjuer/samtaler med barna / de unge som hadde utfordringer med å uttrykke seg verbalt. Alle intervjuene var semi-strukturerte med åpne spørsmål. Intervjuene/samtalene med de yngste barna hadde tydeligere spørsmål enn for de som var eldre, samt foresatte. Et eksempel på spørsmål som ble stilt til de yngste barna, var: «Hvordan synes du aktivitetshjelpemidlet er å bruke»? I tillegg ble det brukt bilder av forskjellige aktivitetshjelpemidler for enkelte barn/unge for å få i gang samtalen. Bildene var av aktivitetshjelpemidler som de selv hadde, eller som liknet på deres. Deltakerne fortalte da om sine erfaringer ut fra bildene.

I intervjuene med de eldste barna / de unge og foresatte ble det lagt vekt på at de skulle få snakke mest mulig fritt rundt temaer som «Aktivitetshjelpemidler», «Aktivitet og ferdigheter», «Tilrettelegging og tilbud» og «Deltakelse og sosialisering». Disse temaene var basert på aspekter beskrevet i studien til Bergem og Robertson (2020) og et tidligere gjennomført utviklingsprosjekt (Bergem & Godal, 2010). Temaene inneholdt enkelte sentrale spørsmål som: «Fortell meg om dine/deres erfaringer med aktivitetshjelpemidler?» og «Kan du/dere fortelle meg om aktiviteter du/barnet deltar i?»

Gjennomføring av observasjoner

Kombinasjon av intervjuer og observasjoner gir en rik innsikt i barn/unges erfaringer i ulike situasjoner (Kvale & Brinkmann, 2017; Tjora, 2013). De tre nevnte observasjonene bidro til å gi innblikk i og forståelse av hvordan barn/unge bruker aktivitetshjelpemidler i hverdagen. Observatørrollen var aktiv og deltakende ved ett tilfelle og åpen og passiv ved to av tilfellene (observerende deltaker) (Tjora, 2013). Førsteforfatteren skrev ned feltnotater i etterkant av hver observasjon.

Analyseltilnærming

Inspirert av en filosofisk fenomenologisk-hermeneutisk grunntenkning bestreber vi å bevege oss nært erfaringenes og situasjonenes mangfold, som formidles av deltakerne i samtale og i observasjonene. Dette gjør vi for å kunne tyde aspekter av fenomener som sjelden blir beskrevet eller tatt hensyn til (Kvale & Brinkmann, 2017; Martinsen, 2009). Dessuten streber vi i de fortolkende beskrivelsene etter å ha oppmerksomhet på de kroppslige opplevelsene og erfaringene som formidles i observasjonene og samtale, ut fra de inntrykk førsteforfatteren hadde vært mottakelig for, stemt og oppmerksomt til stede i. Som Martinsen skriver: «Det er en pendelbevegelse mellom tydning, fortolkning og refleksjon» (Martinsen, 2012, s. 16). Et eksempel på dette er at ett av barna i studien begynte å formidle med kroppsspråk og snakke om et av aktivitetshjelpemidlene ut fra et bilde han fikk se. Kroppslige erfaringer kan vi først formidle etter nærmere ettertanke (Martinsen, 2009). Slike erfaringer formidlet førsteforfatteren til andreforfatteren under analyseprosessen, noe som ledet frem til felles beskrivelser. Det var en prosess med ettertanke, refleksjon og utdypende diskusjon om innholdet og hvordan skrive frem et hverdagspråk som kunne uttrykke de inntrykkene som førsteforfatteren formidlet ved å være til stede i situasjonene (Martinsen, 2012). Førsteforfatterens forforståelse med erfaring som idrettspedagog kan ha hatt innvirkning og påvirkning i analyseprosessen. Men med ettertanke og kritisk refleksjon over dette sammen med andreforfatteren har vi strebet etter å ta høyde for dette i analysene. Denne prosessen ledet frem til tre temaer med undertema. Tabell 2 viser et eksempel på hvordan vi har utledet og kommet frem til tre temaer med undertema. Vi har brukt en struktur av analyseltilnærming og prosess som er inspirert av Kvale og Brinkmann (2017).

Tabell 2. Eksempel på analyse.

Transkribert tekst	Undertema	Tema
På spørsmål om hva en av de yngre deltakerne liker med sitskjen sin, fortalte Sander: «Kjøre fort med den. Det er gøy» og smilte.	«Det som er det beste, er at det er gøy og morsomt»	Å oppleve bevegelsesglede
[...] Hun spurte om jeg hadde lyst til å være med og prøve det [rullestolbasket]. Så sa jeg ja, jeg kan gjøre det. Så ble jeg jo egentlig bitt av basillen [...].	«Det å komme seg i bevegelse er en følelse av å virkelig leve»	

Forskningsetiske vurderinger

Vi utarbeidet to informasjonsskriv og samtykkeskjema (< 18 år og > 18 år). Skjemaet for de under 18 år var mer detaljert utformet med en oppfordring om at foresatte og barnet / den unge gjennomgikk det sammen, for å sikre at barnet / den unge hadde fått med seg hensikten med studien. Alle barn/unge undertegnet og samtykket til å delta i studien. Samtykkekompetansen ble vurdert av deres foresatte.

All informasjon er behandlet uten deltakernes personidentifikasjon. For å ivareta barna /

de unge og foresattes anonymitet i beskrivelsene er alle omtalt med pseudonymer. I tillegg har vi omtalt enkelte deltakeres aktivitetshjelpemidler og aktiviteter i generelle former i artikkelen, da disse er særegne for enkelte av deltakerne og kan avsløre deres identitet.

Forskningsstudien er vurdert og godkjent av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD) og Arbeids- og velferdsdirektoratet, Sikkerhetsseksjonen. Etter rådføring med Regional etisk komité (REK) ble studien vurdert til ikke å trenge godkjenning fra dem.

Funn og drøfting

I analysene fremkom temaene «Å oppleve bevegelsesglede», «Å ha aktivitetshjelpemidler som er optimale» og «Å delta i sosiale fellesskap». Disse kan ikke ses hver for seg i hverdagslivet, men må ses i sammenheng med hverandre. Dette er i tråd med Martinsen (1991, s. 8) om hvordan fenomenene er «bundet sammen» og «fletter seg i hverandre». Avgjørende for å oppleve bevegelsesglede er at aktivitetshjelpemidlene er teknisk og fysisk tilpasset den enkelte. Det vil si at de er optimale, som også bidrar til økte muligheter for deltakelse i sosiale fellesskap. I det videre blir funnene drøftet etter hvert undertema.

Å oppleve bevegelsesglede

Bevegelsesglede uttrykker en kroppslig dynamikk som bidrar til nysgjerrighet og driv-/handlingskraft for å utfordre bevegelse, men også stimulerer til deltakelse i fellesskap.

Uavhengig av kjønn og alder uttrykker alle barna / de unge glede over de aktivitetshjelpemidlene de har. Formen for glede beskrives og erfares derimot ulikt blant de yngste og de eldste.

«Det som er det beste er at det er gøy og morsomt»

De yngste barna beskrev gleden med AKTHM i et her-og-nå-perspektiv. De trakk særlig frem at det er gøy med fart, for eksempel å sykle fort eller kjøre fort med sitski (sittende alpint). På spørsmål om hva en av de yngre deltakerne liker med sitskien sin, fortalte Sander: «Kjøre fort med den. Det er gøy» og smilte. Dette var noe førsteforfatteren selv fikk oppleve da han var med og observerte Ida på sykkeltur. Under intervjuet, før sykkelturen, hadde hun fortalt at sykling var noe hun var motivert for, i motsetning til flere andre fysiske aktiviteter. Da vi syklet, uttrykte hun med sitt kroppsspråk gleden ved å være på sykkeltur. Ida smilte fra øre til øre. Førsteforfatteren observerte gleden hun hadde fortalt om ved å føle farten og lufta i ansiktet.

Også de eldre deltakerne uttrykte glede med AKTHM i et lengre tidsperspektiv og en større kontekst, som også viser betydningen av at AKTHM er tilpasset:

[...] vi hadde andre tandemsykler før, men de var ikke like mye brukt, for det føltes ikke på en måte like nyttig eller artig. Generelt alt. Det gir meg ganske mye mer å sykle på sykkelen som er laget sånn, enn å sykle på en vanlig tandemsykkel [...] fordi jeg kan sitte med beina fremover i stedet for nedover (Ida).

Foresatte fortalte at barna deres opplever glede gjennom at aktivitet og bevegelse med AKTHM innebærer fart og spenning. Barna fikk i tillegg opplevelsen av å hevde seg på lik linje med andre barn:

Det er vanskelig å finne artige ting for henne. [...] Det hun synes er gøy, er å bli herjet litt med og være sosial. Det å kjenne bevegelse og puls synes hun er gøy. Dette er det som kan få opp livskvaliteten hennes (Henrik, far).

Flere av de foresatte fortalte om gleden de selv har som ledsager med praktisk bruk av aktivitetshjelpemidlene. Det blir lystbetont å bevege seg både for barnet og den foresatte.

Barna / de unge og de foresatte sitt fokus på fart og moro fortalte at det gir en glede over at bevegelsene også er koblet til en frihetsfølelse, og som blir kroppslig tydelig uttrykt ved observasjonene. De beveger seg på en måte de ikke har mulighet til å oppleve ellers i hverdagen. Det er i tråd med studien til Gjessing et al. (2017), som viser at mange barn med funksjonsnedsettelse synes at det er mer spennende å bruke en trehjuls sykkel eller tandem sykkel enn rullestol, fordi de kan variere tempoet mer på en sykkel og oppleve fart og spenning på mer like vilkår som venner. Gjennom at vi er bevegende organismer, oppfatter vi ikke bare våre kapasiteter, men også oss selv som levende. Sheets-Johnstone hevder at vi oppdager oss selv i bevegelse; ved å bevege oss vokser vi kinetisk inn i vår egen kropp. Det å vokse inn i kroppen vår er å vokse til de særegne måtene å bevege seg på som kommer til å være kroppen hver av oss er (Sheets-Johnstone, 1999, s. 136). Bevegelsesglede kan bidra til personlig vekst og innebærer et potensial for sosial læring, og i likhet med Winther (2014) argumenterer vi for at bevegelsesglede bringer barn sammen. I tillegg er en engasjerende glede interessant når det gjelder oppdagelsen av personlig mening og utvikling av identiteter (Kretchmar, 2006).

«Det å komme seg i bevegelse er en følelse av å virkelig leve»

Flere av barna / de unge uttrykte at hvis de ikke hadde hatt AKTHM, hadde de blitt sittende inne. Aksel fortalte: «[...] Hun spurte om jeg hadde lyst til å være med og prøve det [rullestolbasket]. Så sa jeg ja, jeg kan gjøre det. Så ble jeg jo egentlig bitt av basillen [...]». Mens Sander fryktet at uten hjelpemidlene ville han kjedet seg: «Da kan jeg være ute i stedet for å sitte i en stol og kjede meg.»

Flere av de foresatte omtalte aktivitetshjelpemidler som avgjørende for at de i fellesskap kan oppleve glede og gjøre ting de ellers ikke ville ha kunnet gjøre i hverdagen. Familien hadde som helhet blitt sittende inne og i større grad holdt på med mer passive aktiviteter, som for eksempel dataspill: «[...] Vi har en egen liten hytte [...], og da har vi med hjelpemidler, for i stedet for fotturen i fjellet så blir det en sykkel tur [...] Du får jo friluftslivet. [Vi] har båret han på toppturer og sånne ting, men alt har sin begrensning» (Hans, far). Det vil si AKTHM bidro til at hele familien kunne være ute og i aktivitet sammen.

En av deltakerne som ble observert, var Guri. Hun trengte hjelp til det meste. Far løftet henne fra rullestolen sin og over på sykkelen og festet en reim rundt overkroppen, slik at hun holdt seg på plass på sykkelen. Da hun var kommet seg på sykkelen, beveget hun seg derimot på egen hånd og var selvstendig som følge av at hun hadde en fotsykkel som var tilpasset hennes kropp og funksjon. Hun beveget seg rundt på området med sykkelen med stor glede sammenhengende i 30 minutter. Observasjonen med Guri beskriver også at AKTHM kan bidra til at barna / de unge kan føle frihet i bevegelsesglede og lede til nysgjerrighet og drivkraft i aktiviteter de liker å holde på med.

Det første sitatet i dette undertemaet illustrerer at det å «bli bitt av basillen» igjen kan si at vår kroppslige erfaring kommer før vi reflekterer over erfaringen – en «stemthet» i hvert sanselintrykk. Det vil si en følelse å virkelig leve, i tråd med «å være mottakelig, stemt og oppmerksomt til stede» (Martinsen, 2012, s. 15). I tillegg viser dette sitatet til en annen dimensjon av bevegelsesglede, nemlig å bli engasjert med driv- og handlingskraft og nysgjerrighet til å utforske og tilegne seg forståelse for sin egen kropp og verden rundt. Barna opp-

dager sin egen kropp og lærer i interaksjon med andre (Sheets-Johnstone, 2014). Sheets-Johnstone (2016) påpeker at bevegelse er «pre-linguistic» (førspråklig) våre tidlige erfaringer som blir inkorporert i våre kropp og derfor kan sees som våre morsmål (Sheets-Johnstone, 2016; Winther, 2014).

Guri uttrykte seg verbalt på en slik måte at førsteforfatteren hadde vansker med å forstå hennes verbale språk, og ble da avhengig av hennes far. Det som opplevdes som verdifullt med å både kunne intervju og observere Guri, var at da hun kom seg i bevegelse med AKTHM, var hun helt selvstendig i aktiviteten. Det å ta del i Guris måte å uttrykke bevegelsesglede på når hun brukte aktivitetshjelpemidlet, ville ikke førsteforfatteren ha vært i stand til å forstå uten å observere henne. Observasjonen kan relateres det Sheets-Johnstone (2016) uttrykker med tilstedeværelse i våre dynamisk bevegende kropp. Vi eksisterer som sansende og følende kropp, og bevegelse er grunnen til at kropp får mulighet til å utvikle både sosiale og kognitive evner (Sheets-Johnstone, 2016). Guri fikk mulighet til å uttrykke seg, utfordre seg, strekke seg og vise sin driv-/handlingskraft gjennom kroppslig bevegelse. På denne måten kan hun oppdage seg selv i eller gjennom bevegelse (Sheets-Johnstone, 2016; Winther, 2014). Det vil si at bevegelse har en grunn i livet, for uten bevegelse passiviseres vi i våre liv.

Bevegelsesglede som grunnleggende for å kunne få driv-/handlingskraft til å være aktivt deltakende. Den er, som leken, dynamisk (Sheets-Johnstone, 2016). Alle uttrykker bevegelsesglede på forskjellige måter og i ulik grad. Ved å la barn og unge formidle sine opplevelser og erfaringer gjennom kroppslige bevegelser kan vi få rikere innsikt i og forståelse for kunnskap som de besitter (Mayall, 2008). Bevegelsesglede forstått som multidimensjonal forekommer i ulike former og ulike kontekster. Det vil si kroppslige opplevelser og erfaringer når vi er i eller utøver aktiviteter som fri lek, idrett, mosjon, friluftsliv, kroppssøving, trening og kulturaktiviteter som sang, musikk og teater. Muligheten for å oppleve aktiviteter som involverer fart, mulige farer og absolutt spenning, er faktorer som motiverer mange barn/unge med funksjonsnedsettelse til å prøve ut AKTHM.

Å ha aktivitetshjelpemidler som er optimale

Da barna / de unge og de foresatte fortalte om sine erfaringer med AKTHM, kom de ofte tilbake til at det er en forutsetning for dem at de er tilpasset den enkeltes kroppslige utfordringer. De må være nyttige og motiverende å bruke, se estetisk tøffe og sporty ut, ha en teknisk utforming som passer, og være fysisk tilpasset hver enkelt av barna / de unge og de foresatte sine utfordringer. I tillegg innebærer det at AKTHM må bidra til å dekke deres behov og bruksområde.

«I stedet for at det bare oser funksjonsnedsettelse av den»

Alle deltakerne fortalte at de var fornøyd med de AKTHM de hadde på det tidspunktet de ble intervjuet og observert. De yngste hadde ikke mye erfaring med AKTHM og ga derfor korte beskrivelser, som at de er bra å bruke, og ingenting kunne ha vært bedre med utstyret. De understreket at de selv eller andre opplever at AKTHM er estetisk fine eller kule. På spørsmål om hvordan Karl synes syklene hans er, fortalte han at de er: «Fine. Bra».

Flere av barna / de unge fortalte at uten et tilpasset AKTHM ville de ikke kunne holde på med aktivitetene, eller det hadde vært vanskelig å utøve de aktivitetene de likte. Vidar var med i et orkester og hadde et spesialkonstruert AKTHM. På spørsmål om hva AKTHM bidro til for ham, fortalte han: «Ja, ellers blir det vanskelig å spille.» Vidar ble også observert da han hadde øving med orkesteret. Dette ble et sterkt kompletterende inntrykk til inter-

vjuet med Vidar og den betydningen AKTHM hadde for gleden hans ved å kunne spille et instrument på likeverdige vilkår som de andre i orkesteret.

Etter hvert som deltakerne ble eldre og hadde prøvd ut flere AKTHM, fortalte de mer utdypende om sine erfaringer. Uten unntak fortalte alle at de hadde hatt AKTHM de ikke hadde vært fornøyd med, som ikke hadde passet kroppen deres, og som ikke var teknisk eller fysisk tilpasset for å bruke til det tenkte formålet:

[...] jeg hadde en annen type sykkel først. Når jeg fikk den [...], så spurte jeg andre leverandører om de hadde en sykkel som kunne legges sammen. [...] De hadde en sykkel du kunne legge sammen, og den fantes også i fulldempet versjon. [...] ellers når du sitter i en 3 hjuls sykkel så sitter du veldig lavt, så du kjenner hver en hump, så du [...] fikk vondt i ryggen av å sykle (Aksel).

Andre barn/unge, og foresatte, fortalte at deres første AKTHM ikke hadde vært tilpasset deres behov eller bruksområde, og dermed ble lite brukt: «[...] det var en stor, tung sykkel som man ikke kunne legge sammen, uten motor. Sånn at den var ikke så mye brukt, for det var veldig tungt. [...] jeg var jo liten og bidro ikke så mye [...]» (Ida).

Foresatte uttrykte at i tillegg til at AKTHM må være egnet for praktisk bruk, må de se tøffe ut slik at man ikke blir oppfattet som sær eller sett på som noen annen enn den man er, fordi man har et hjelpemiddel som «ser veldig funksjonshemmet ut». En foresatt fortalte: «Når du sitter i vogna, så glør jo folk og tenker på hva som er med henne, mens når hun sitter i et tøft hjelpemiddel, så er jo det på grunn av nysgjerrighet på hele konseptet» (Eivind, far).

Intervjuet med og observasjonen av Vidar viser hvor avgjørende AKTHM var for at han kunne spille i orkesteret, og den begeistring han viste for deltakelse i fellesskapet. Aksels og Idas erfaringer viser hvor viktig tilpassing og utprøving er. Foresatte fortalte at det er avgjørende at AKTHM ser tiltalende ut, noe barna / de unge også uttrykte.

Observasjon kan gi et bredere bilde av barnets funksjon, bruk av hjelpemidlet og den tause kunnskapen hun nødvendigvis ikke er i stand til å gjøre eksplisitt. Det å være «å være motakelig, stemt og oppmerksomt til stede» kan gi rikere innsikt og en kroppslig fornemmelse av barn/unges erfaringer i ulike situasjoner og det de måtte oppleve og uttrykke både med ord, bevegelse og kroppsspråk (Martinsen, 2012, s. 15). Ord er også kroppslig og en del av et uttrykk. Og uttrykk er kroppslig. Alle bevegelser er kommunikasjon. Alle bevegelser er en del av en meningsfull prosess. At bevegelseserfaringer tidlig blir inkorporert i kroppene våre, vil si at bevegelse kan sees som del av vårt morsmål (Sheets-Johnstone, 2016; Winther, 2014). Med våre bevegelser uttrykker vi en mening.

«Vi har ikke hjelpemidler vi ikke trenger»

Enkelte av ungdommene kunne også ha tenkt seg AKTHM til andre aktiviteter fordi det virket gøy, men med begrensede muligheter til å bruke dem så de ikke noe poeng i det: «[...] [kjelkehockey] høres kjempeartig ut, og jeg har veldig lyst til å prøve det, men vi har ikke noe sånn [i kommunen], så da blir det ikke til at jeg søker etter det. I og med at jeg ikke får brukt det» (Mona).

De foresatte var også opptatt av hvilke behov AKTHM skal dekke. Enkelte var opptatt av at hjelpemidlene er funksjonelt laget, som gjør at barn/unge og ledsager har nærkontakt med tanke på kommunikasjon seg imellom. Andre uttrykte at de er avhengig av komfort, og at det er behagelig å sitte i/på, mens andre igjen var opptatt av at AKTHM kan kombineres til forskjellig bruk, for eksempel at sykkelvognen kan gjøres om til joggevogn.

De eldre barna/unge og foresatte fortalte at de hadde vært heldige med søknader, men de hadde også hatt utfordrende erfaringer med tjenesteytere i kommunen og hjelpemiddelsystemet: «Vi har ikke hjelpemidler vi ikke trenger, men vi har gode hjelpemidler. [...] Vi har aktivitetshjelpemidlene vi trenger. Vi har vel alltid hatt det vi har trengt, og vi har alltid søkt på det vi har trengt. Ikke på tulleting vi ikke trenger» (Heidi, mor).

Barn og unge med funksjonsnedsettelse og ulike profesjonsutøvere kan ha «blikk» for ulike behov og ønsker når det gjelder AKTHM. Våre «blikk» vil være avhengig av hvilke perspektiver vi har, våre erfaringer, hva vi observerer ut fra, og stedet vi ser fra (Edwardsen, 2013; Lindseth, 2012).

Deltakerne er opptatt av at AKTHM ser kule, tøffe, sporty og innbydende ut, bidrar til positiv oppmerksomhet, sosial kontakt, inkludering i ulike sosiale fellesskap og deltakelse på lik linje med andre barn/unge. Det påvirker muligheten for sosial deltakelse (Nyquist et al., 2016). Det at andre synes at barna / de unge har tøffe og sporty aktivitetshjelpemidler, bidrar til positiv oppmerksomhet, sosial kontakt, inkludering i ulike sosiale fellesskap og deltakelse på lik linje med andre barn/unge.

Å delta i sosiale fellesskap

Deltakelse i sosiale sammenhenger fremtrer som sentralt for erfaringene med aktivitetshjelpemidlene. Det fremkom i studien at gleden over å bevege seg og at AKTHM fungerer optimalt, fører til deltakelse.

«Det sosiale er veldig viktig»

De yngste deltakerne som bodde hjemme hos sine foresatte og/eller var avhengig av ledsager for å bruke AKTHM, brukte de i varierende grad. Det varierte ut fra om ledsageren hadde mulighet eller lyst til å være med. Flere av de yngre barna/unge deltok først og fremst i familierelaterte aktiviteter med sine AKTHM, eventuelt alene. «Når jeg sykler eller bruker piggestavene, så gjør jeg det gjerne alene, mens sitskjen som regel sammen med kjæresten min. Så det varierer litt» (Mona).

Uavhengig av alder deltok de fleste barna/unge i ulike organiserte fritidsaktiviteter med sine AKTHM. Flere av de som var eldre, fortalte at AKTHM bidrar til at de får mulighet til å bevege seg, kunne reise på eller bli invitert til å delta på idretts- og musikkarrangementer. De som deltok og foretrakk den organiserte aktiviteten, gjorde det like mye på grunn av det sosiale som foregikk i tilknytning til den aktuelle aktiviteten, som for eksempel å spille kort eller dra på arrangementer sammen: «Det sosiale er veldig, veldig viktig. [...] Det er det idrett egentlig handler om. Å være sosial med andre personer. Å få et sosialt nettverk» (Aksel).

Andre fortalte de hadde et trenings- eller konkurransemål som førte til deltakelse.

Sitatet ovenfor viser til at ved å støtte barn/unges nysgjerrighet, og driv-/handlingskraft kan vi påvirke deres sosiale deltakelse (Sheets-Johnstone, 2016). AKTHM bidrar til at barna / de unge kommer seg ut sammen med venner og familien. Barna med CP utøver fritidsaktiviteter oftest alene eller sammen med foreldre fremfor med venner og deltar i hovedsak i uformelle, spontane og ustrukturerte aktiviteter. De opplever lavere grad av sosialt engasjement enn venner uten funksjonsnedsettelse (Shikako-Thomas et al., 2008). Ifølge en norsk studie har gleden som barn og unge med fysiske funksjonsnedsettelse opplever ved å delta i fysiske aktiviteter på fritiden, stor betydning for om de fortsetter å delta (Nyquist et al., 2016).

«Ikke bare være observatør»

Flere barn/unge og foresatte fortalte at de opplever at AKTHM gjør at de kan være likeverdige og være sammen med vennene sine på aktiviteter. En av de unge fortalte:

Du får en mer sosial krets. Du kan være med kompisene dine ut å gå på langrenn eller dra i slalombakken eller sykkel eller sånt. [...] Du får veldig mye [mer] sosialt innspill enn hvis [...] kompisene mine sier: «Vi skal ut å sykle eller vi skal ut å gå på ski, men Aksel må være igjen, for han har ikke noen hjelpemidler som kan hjelpe han ut i naturen (Aksel).

Enkelte foresatte uttrykte at de trodde barna deres var interessert i den aktuelle aktiviteten, fordi det handlet om det sosiale, og at vennene de har i hverdagen, også holder på med den samme aktiviteten. De blir mer en del av gjengen:

Når han bruker aktivitetshjelpemidlene, får han vært mer sammen med vennene sine. Han blir ikke så observatør. Når han har syklet og vært ute, så er han mye mer sammen med kompisene enn hvis han bare sitter og ser på. Og å få være i slalombakken med kompisene er mye mer stas enn å vite at andre drar av gårde på ting (Vera, mor).

Enkelte fremhevet at når AKTHM er tiltalende, innbyr det til god kontakt. AKTHM blir noe som flere kan samles og bevege seg sammen på. Det inkluderer og involverer andre barn til og ville være med på leken: «Det er sånn at Bente kan sitte på, og så kan noen andre barn stå bak eller omvendt. Du kan leke og ha det gøy sammen med flere. Det er ikke bare for deg» (Heidi, mor).

Støttepersoner som foresatte er sentrale og vil derfor være viktige fasilitatorer for barn og unges sosiale deltakelse – ikke bare i familierelaterte aktiviteter som for eksempel turer i skog og mark eller i fjellet. Dessuten er de viktige premissaktører når det gjelder aktivitet, transport, ledsaging og søknader om AKTHM. For enkelte av barna / de unge som hadde assistenter, støttekontakt eller kjæreste, ble også disse trukket frem som ledsagere i sittende alpint og sykling. Barna / de unge med funksjonsnedsettelse opplevde og erfarte deltakelse i sosiale fellesskap i ulike former og på ulikt vis. Det kan virke som om deres opplevelse av å delta sammen med andre varierer med ulike typer aktiviteter og ut fra hva de erfarer er et aktivitetshjelpemiddel. I tråd med disse funnene er fremmede faktorer for deltakelse i fellesskap i fysisk aktivitet: Å ha det gøy, å oppnå frihet og selvstendighet, å være sammen med venner, å lære ferdigheter, å nå personlige mål og å gjøre noe som er bra for kroppen (Asbjørnslett, 2015; Gjessing et al., 2017; Huang et al., 2009; Nyquist, 2012; Shimmel et al., 2013). I tillegg til moroa og spenningen det gir, har mange barn fortalt at de er motivert til å bruke AKTHM fordi det gjør det mulig for dem å leke med jevnaldrende og delta i felles aktiviteter (Huang et al., 2009).

Konklusjon

I denne studien fremkommer det at barn og unge med funksjonsnedsettelse og foresatte ut fra sine erfaringer løfter betydningen av at AKTHM må være tilgjengelige og teknisk og fysisk tilpasset den enkelte for å være *optimale*. I tillegg til å være relasjonsskapende må de ha en estetisk tiltalende form. Dette fremtrer som avgjørende for barn og unge for å skape *bevegelsesglede*. Bevegelsesglede uttrykker en kroppslig dynamikk som bidrar til nysgjerrighet og driv-/handlingskraft for å utfordre bevegelse, men stimulerer også til *deltakelse i sosiale fellesskap* og til å etablere et sosialt nettverk.

Ut fra det som fremkom av foresattes erfaringer i denne studien, blir det omtalt som å være heldig når det kommer til hvem de møter i hjelpemiddelsystemet eller av aktører/tjenesteytere. Flere foresatte i studien fortalte om mindre positive erfaringer med tjenesteytere i kommunen og hjelpemiddelsystemet. Da deltakerne i denne studien reflekterte over sin egen relativt lange erfaring med AKTHM, var de aller fleste ikke fornøyd med sitt første AKTHM. Spørsmålet er hvilket «blikk», fra hvilket sted og hvilken kunnskap som ligger til grunn for tjenesteytere og systemets tilnærming. Det vil si hvordan barn/unge og foresattes erfaringer, kroppslige opplevelser og kunnskap på området aktivitetshjelpemidler blir anerkjent og støttet i hjelpemiddelsystemet og av andre aktører/tjenesteytere. Dette medfører videre spørsmål om hvordan det kan legges til rette for strukturer som setter barn/unge og foresattes erfaringer i sentrum, og som får en avgjørende betydning og anerkjennes innenfor byråkratiske systemer. «Blikket» er avgjørende, da barn/unge kan ha vanskelig for å beskrive sine erfaringer og formulere seg verbalt. De må derfor gis mulighet til å uttrykke seg og vise sin driv-/handlingskraft gjennom kroppslige bevegelser.

Vi konkluderer med at AKTHM må være optimale for at barn/unge skal oppleve og erfare bevegelsesglede og deltakelse i sosiale fellesskap. I tillegg er støttepersonene som skal bistå barn/unge i aktiviteter de ønsker å utøve, viktige. Det handler om likeverd og deltakelse på lik linje med andre i sosiale fellesskap og fritidsaktiviteter.

Om artikkelen

En stor takk til alle barn, unge og foresatte som stilte seg positive til å delta og delte sine opplevelser og erfaringer i denne studien. En spesiell takk til professor Trond Bliksvær for konstruktive innspill underveis i arbeidet med manuskriptet. Vi vil også takke Stiftelsen Sophies Minde, som har vært med på å finansiere studien.

Litteratur

- Asbjørnslett, M. (2015). «*Ordinary kids*» – *Everyday life experiences of children with disabilities*. (Doktorgradsavhandling). Norges idrettshøgskole.
- Bergem, S. & Godal, L. (2010). *Tilpasning og opplæring i bruk av aktivitetshjelpemidler der hvor folk bor. Sluttrapport fra utviklingsprosjekt*. VHSS Rapport nr. 6/2010. Valnesfjord Helseportssenter.
- Bergem, S. & Robertson, E. (2020). Ulike aktører og tjenesteyteres erfaringer med å samhandle på aktivitetshjelpemiddelområdet for barn og unge med funksjonsnedsettelse. *Ergoterapeuten*, 1, 42–56.
- Bliksvær, T. (2010). *Funksjonshemming, fritid, og friluftsliv. Analyse av levekårsundersøkingane 2001 og 2007*. VHSS-rapport nr. 4/2010. Valnesfjord Helseportssenter.
- Edvardsen, E. (2013). Den innbilte Andre. I E. Edvardsen & H. Holthe (red.), *Klientens stemme – hjelperens blikk* (s. 163–180). Universitetsforlaget.
- Gjessing, B., Jahnsen, R.B., Strand, L.I. & Natvik, E. (2017). Adaptation for participation! Children's experiences with use of assistive devices in activities. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 13(8), 803–808. <https://doi.org/10.1080/17483107.2017.1384075>
- Huang, I.C., Sugden, D. & Beveridge, K. (2009). Children's perceptions of their use of assistive devices in home and school settings. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 4(2), 95–105. <https://doi.org/10.1080/17483100802613701>
- King, G., Law, M., King, S., Rosenbaum, P., Kertoy, M.K. & Young, N.L. (2003). A Conceptual Model of the Factors Affecting the Recreation and Leisure Participation of Children with Disabilities. *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics*, 23(1), 63–90. https://doi.org/10.1080/J006v23n01_05

- Kissow, A.-M. & Klasson, L. (2018). *Deltakelse for barn og unge med nedsatt funksjonsevne, med særlig fokus på deltakelse i fysisk aktivitet. – En systematisert kunnskapsoversikt*. Rapport nr. 1/2018. Nasjonal kompetansetjeneste for barn og unge med funksjonsnedsettelse.
- Kjær, T.A. (2012). Løgstrup og samtalskunst i sygeplejen. I K. Martinsen (red.), *Løgstrup og sykepleien. Med bidrag fra Tom Andersen Kjær* (s. 152–188). Akribe.
- Kretchmar, R.S. (2006). Ten more reasons for quality physical education. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 77(9), 6–9. <https://doi.org/10.1080/07303084.2006.10597932>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2017). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Gyldendal akademisk.
- Kurtze, N. & Hem, K.-G. (2009). Utrednings- og forskningsprosjekt om hjelpemiddelformidling, tilrettelegging og rehabilitering som fag- og forskningsfelt. SINTEF Teknologi og samfunn.
- Lindseth, A. (2012). Praktisk kunnskap. I K.O.J. Ims & Ø. Nystad (red.), *På tvers – praksiser og teorier om økonomi, kultur og natur for det nye årtusen. Festskrift til Ove Jakobsen* (s. 157–173). Universitetet i Nordland.
- Martinsen, K. (1991). Under kærlik forskning. Fænomenologiens åpning for den oplevede erfaring i sygeplejen. *Perspektiv*, tillegg til Tidsskrift for Sygeplejersker, nr. 36.
- Martinsen, K. (2009). Evidens – begrensende eller opplysende? I K. Martinsen & K. Eriksson (red.), *Å se og å innse* (s. 81–159). Akribe.
- Martinsen, K. (2012). Innledning: Å lese Løgstrup i sykepleien. I K. Martinsen (2012), *Løgstrup og sykepleien. Med bidrag fra Tom Andersen Kjær* (s. 11–26). Akribe.
- Mayall, B. (2008). Conversations with Children: Working with Generational Issues. I P. Christensen & J. Allison (red.), *Research with children. Perspectives and Practices* (2. utg., s. 109–124). Routledge.
- NOU 2010: 5 (2010). *Aktiv deltakelse, likeverd og inkludering. Et helhetlig hjelpemiddeltilbud*. Arbeidsdepartementet.
- NOU 2011: 17 (2011). *Når sant skal sies om pårørendeomsorg – Fra usynlig til verdsatt og inkludert*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Nyquist, A. (2012). *Jeg kan delta! Barn med funksjonsnedsettelse og deltakelse i fysiskaktivitet – en multimediestudie i en habiliteringskontekst*. (Doktorgradsavhandling). Norges idrettshøgskole.
- Nyquist, A., Moser, T. & Jahnsen, R. (2016). Fitness, Fun and Friends through Participation in Preferred Physical Activities: Achievable for Children with Disabilities? *International Journal of Disability, Development and Education*, 63(3), 334–356. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2015.1122176>
- Ravneberg, B. & Söderström, S. (2017). *Disability, Society and Assistive Technology*. Routledge.
- Sheets-Johnstone, M. (1999). *The primacy of movement*. John Benjamins Publishing Company.
- Sheets-Johnstone, M. (2014). *Putting MOVEMENT into your life: a beyond fitness primer*. Createspace Independent Publishing Platform.
- Sheets-Johnstone, M. (2016). *Insides and Outsides: Interdisciplinary Perspectives on Animate Nature*. Imprint Academic.
- Shikako-Thomas, K., Majnemer, A., Law, M. & Lach, L. (2008). Determinants Participation in Leisure Activities in Children and Youth with Cerebral Palsy: Systematic Review. *Physical and Occupational Therapy in Pediatrics*, 28(2), 155–169. <https://doi.org/10.1080/01942630802031834>
- Shimmel, L.J., Gorter, J. W., Jackson, D., Wright, M. & Galuppi, B. (2013). 'It's the Participation that Motivates Him': Physical Activity Experiences of Youth with Cerebral Palsy and Their Parents. *Physical and Occupational Therapy in Pediatrics*, 33(4), 405–420. <https://doi.org/10.3109/01942638.2013.791916>
- Sæbu, M. (2011). *Physical activity and motivation in young adults with a physical disability: a multidimensional study based on a cross-sectional survey and an intervention-study*. (Doktorgradsavhandling). Norges idrettshøgskole.

- Tjora, A. (2013). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2. utg.). Gyldendal Akademisk.
- Wendelborg, C. (2010). *Å vokse opp med funksjonshemming i skole og blant jevnaldrende. En studie av opplæringstilbud og deltakelse blant barn med nedsatt funksjonsevne*. (Doktorgradsavhandling). Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Winther, H. (2014). Det professionspersonlige – om kroppen som klangbund i profesjonell kommunikasjon. I H. Winther (red.), *Kroppens sprog i professionalpraksis – om kontakt, nærvær, lederskab og personlig kommunikation* (s. 74–88). Billesø & Baltzer.